

Comentari a *La ciudad de Obulco, sus emisiones monetales* d'Alicia Arévalo González¹

L. VILLARONGA

El propòsit d'aquesta obra és reconstruir a través de l'estudi numismàtic de les seves monedes la història social i econòmica de la ciutat d'*Obulco*.

Situa la ciutat d'*Obulco*, ubicada a la *Uterior*, dintre d'un centre de comunicacions de les vies romanes, mitjançant les fonts històriques antigues i els resultats de les excavacions.

L'obra que tenim a les mans és molt important, ja que es tracta d'una seca amb gran quantitat d'emissions monetàries, encara que ho és més perquè són moltes les peces estudiades. Són 1.927, i ho han estat pels seus encunys, la qual cosa és difícil i laboriosa, només ho sabem els que ho hem fet alguna vegada.

De l'estudi dels encunys amb les seves igualtats, semblances i diferències, en treu l'autora moltes conseqüències, que analitza críticament i arriba a conclusions, que poden ser discutides, però que per fer-ho cal arribar a un pregon estudi semblant al que ha fet l'autora.

Per la nostra part l'hem estudiat; no n'hi ha prou a llegir-lo, els elogis van adreçats a tot el conjunt i els comentaris crítics a algun dels detalls puntuals.

És a les tècniques d'encunyació per on començarem aquest comentari, especialment en l'ús de punxons i plantilles. Comença dient que tots els autors estan ara d'acord, cosa que ens sorprèn, que el gravat de les llegendes i rètols són fets *a posteriori* i una a una per a cada encuny.

Del mètode de l'estudi de la seqüència dels encunys diu que «valoramos» fer-lo a través d'un sistema de digitalització d'imatge i un programa informàtic per

1. SIGÜENZA, 1999, 362 pàgines, LX làmines i 59 figures. Aquest comentari fou inicialment concebut com a recensió, però a causa de la seva extensió ha semblat finalment millor al consell de redacció de publicar-lo com a article.

identificar les peces del mateix encuny però l'elevat cost del sistema impedeix d'utilitzar-lo. L'alternativa fou seguir el mètode de la superposició d'acetats, obtingut mitjançant reprografia làser de fotografies dels buidats de les monedes.

Així, la utilització dels acetats li permeté comprovar les monedes que semblaven que eren del mateix encuny però que diferien en petits detalls, a causa de procedir d'encunys fets amb el mateix punxó i als quals s'han afegit alguns detalls.

L'estudi l'ha fet seguint els passos següents

1. Fa els motllos de guix «vaciado» de les monedes consultades. Les conegudes solament per fotografies les rebutja.

2. Reproducció fotogràfica dels motllos a igual enllumenat i escala, a una grandària 1:3.

3. Reproducció de les fotografies en acetat mitjançant una reprografia làser.

4. Comparació de les monedes amb la superposició dels acetats utilitzant un projector de transparències.

És de lloar aquest mètode tan acurat per l'estudi dels encunys, puix que sabem com és de difícil fer-ho amb monedes que no tinguin una conservació excel·lent.

Així, aconsegueix fer grups amb les monedes dels mateixos encunys i subgrups amb les variants, per veure si procedeixen del possible retoc de l'encuny. Com es pot veure, el mètode és llarg i complicat, pensem que són a prop de 2.000 les monedes, felicitem efusivament l'autora per haver-lo realitzat amb una gran dedicació de temps i paciència.

Aquest mètode prou complicat fa que, per a nosaltres, amb la il·lustració que dona en el llibre, unes 400 monedes, sigui impossible fer una bona comparació dels encunys. Hem acceptat a ulls clucs les afirmacions de l'autora.

En el seu treball ens parla de la utilització d'una plantilla per al traçat de les llegendes seguint el camí assenyalat per García-Bellido quan estudià les monedes de *Castulo*.

De les diverses teories de la fabricació dels encunys creiem que totes són possibles, i deuen haver estat utilitzades en un lloc o altre i en un moment o altre. Per tant, és possible que la teoria que presenta l'autora sigui certa. Per la nostra part, que hem estudiat principalment les monedes de la *Citerior*, no creiem que fos utilitzat el dit sistema en les seves emissions.

Es fa difícil a vegades seguir els raonaments de l'autora, cosa que confirma la dificultat i l'esforç que ha fet en el desenvolupament d'aquest llibre.

Per exemple, a la pàgina 35, es refereix a la moneda 1332-1339, que presenta la llegenda invertida, quan nosaltres ens estimàvem més considerar la llegenda ben situada i el que eren invertits eren l'espiga i l'arada, encara que aquesta resultés cap per avall.

Tot són maneres de veure les coses, però el que és important és que assenyali totes aquestes particularitats.

El fet de presentar la llegenda invertida és el motiu que li fa creure en l'ús de

les plantilles. Un altre cas que li reforça aquesta idea és el de les monedes 52 a 54, no il·lustrades, amb l'encuny R 6, que diu que és idèntic al R 5, però amb la llegenda invertida per la inversió de la plantilla.

Resumint, les llegendes es graven *a posteriori* i per separat en cada encuny. Analitza una sèrie de diferències en les llegendes a la pàgina 35, dient que són tres les explicacions:

1. Les plantilles no portaven els dos noms dels magistrats, sinó solament un.
2. Els dos noms podien estar un sobre de l'altre o bé a continuació, en una línia.
3. En traçar d'un nom a l'altre es va aixecar la plantilla i, en tornar-la a posar, no va quedar ben posada.

Insisteix en l'ús de la plantilla en considerar les emissions de la sèrie VI amb els dos noms de magistrats que apareixen en dos ordres, cosa explicable sense recórrer a les plantilles, puix que els dos magistrats podien alternar-se en el mandat, una temporada cadascun.

Totes les particularitats tècniques que es poden explicar per l'ús de les plantilles són també explicables per l'ús de punxons per a les llegendes. Aquest sistema és més fàcil que la complicada confecció amb plantilles i el seu ús.

Un dels capítols més interessants és el de la descripció de les sèries, que és on dona l'ordenació de les emissions, en total sis sèries. Farem un petit comentari.

Sèrie I. D'un sistema metrològic de dobles de 8/9 g. La divideix en dos grups, el primer sense magistrat i el segon amb CONIPR.

No coneix la moneda del nostre corpus 2 amb espiga a la dreta i la del corpus 3, la de Delgado ATILAL?, que porta la llegenda retrògrada. Aquest tipus de llegenda el presenta l'encuny R 6, no il·lustrat.

Sèrie II. Del sistema sextantal. No sabem distingir entre els dos grups en què la subdivideix, pels histogrames no podem veure si és pel pes.

Sèrie III. Diu que pertany al sistema sextantal reduït, nosaltres creiem que correspon al sistema de 10 asos en lliura. Presenta en llegenda ibèrica del sud el nom de dos magistrats SIBIBOLAI i URKAIL.

Fa dos grups amb els semis. El primer sense magistrat i el segon amb ILNO/NAEAL. Per nosaltres, no s'adapten metrològicament a aquest grup, els creiem més antics.

Sèrie IV. És la sèrie més abundant, amb sis parells de magistrats en llegenda ibèrica del sud. Més endavant farem algun comentari particular. En el grup 4 dels quadrants descriu SISQ, quan es veu bé en les monedes SISIQ.

Sèrie V. Fa dos grups: el va amb els magistrats llatins L.AIMIL/M.IVNI/AID i l'altre vb sense magistrats. Considera que són dues sèries paral·leles, que no són simultànies però sí coetànies. Diu que si hagués fet grups depenent del creixent o de la creu en aspa, haguessin quedat separades peces procedents del mateix encuny, als quals, en ésser retocats, si afegien els símbols.

La comparança amb la il·lustració del nostre corpus ha estat impossible. Només un exemple: l'encuny R. 84 és descrit de manera diferent a les monedes 1286, 1291 i 1292, no il·lustrades.

De la sèrie Vb presentem una peça (figura 1) que té un encuny d'anvers desconegut per l'autora i ben diferent dels que publica.

Sèrie VI. Assenyalada per la presència del nom del magistrat NIG. Dels divisors, els semis molt abundants i entre els quadrants trobem a faltar el número 69A, del nostre corpus (figura 2).

Quan tracta dels magistrats potser es podria afegir quelcom sobre NIG, que podria pertànyer a la gens NIGIDIA, com sembla que assenyala Marc Mayer («Puntualizaciones sobre el cursus honorum de Publio Nigidio Figulo», *Pyrenae*, 10, 1974, pàgines 181-194).

Troblem a faltar la moneda del magistrat TIM, el número 79A del nostre corpus. Ara, aquí n'il·lustrem una altra, a la figura 3, en la qual es veu bé la llegenda OBVLCO.

A la pàgina 242 ens parla d'algunes monedes de plom: fa referència a una de la qual podem donar la il·lustració (figura 4), que pesa 32,40 g. Ha estat batuda amb l'encuny d'anvers número 4, i el de revers és dubtós, puix que no es precisen en la seva il·lustració les lletres de la llegenda.

Per la iconografia, segueix principalment els treballs de García-Bellido i exposa les diferents teories de la simbologia religiosa d'origen púnic. És un tema que cal tractar però poc decisiu per a la numismàtica.

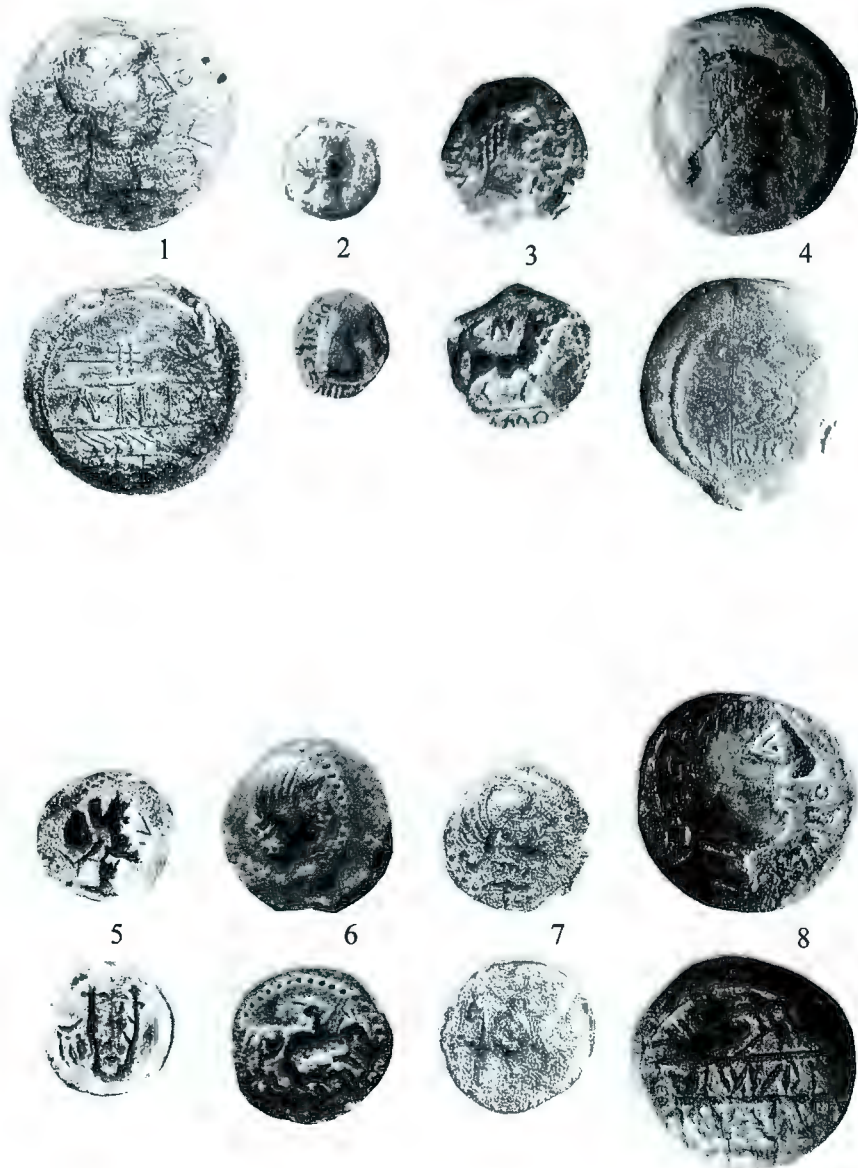
Per la lectura de les inscripcions ibèriques segueix les interpretacions d'Untermann i de Hoz. És important la informació que ens dona dels antropònims ibèrics que són comentats en detall. El mateix fa amb els llatins.

Quan parlem de l'aspecte metrològic, abans de tot, hem de fer referència a l'afirmació de l'autora que, per refermar la igualtat de dues de les sèries, diu que tenen «pesos anàlegs», quan la igualtat de pes solament indica l'ús del mateix patró metrològic, el qual pot ser usat durant un temps més o menys llarg.

Un *lapsus* d'impremta a la pàgina 98, a la fórmula de l'interval de confiança, el denominador N ha de ser arrel quadrada de N.

Un comentari sobre els histogrames. En ells se situa el nombre de monedes dintre d'un interval de pesos. Doncs bé, en els histogrames no van els valors dels intervals assenyalats de manera clara, puix que el valor inferior de l'interval va situat al mig de la columna i, a més, les columnes estan separades. En els histogrames hi ha una continuïtat de pesos; per tant, no hi deuen haver interrupcions. A l'histograma superior de la pàgina 100, en el segon interval veiem 13,86 quan ha d'ésser 13,06, un *lapsus* d'impremta.

La sèrie III és la que presenta un histograma més normal amb una moda coincident amb la mitjana de pes, d'un sistema de 10 monedes en lliura. Bona comparació amb la llista de Hildebrandt dels pesos dels asos romans del període 194-155 aC.



A la pàgina 108, quan parla de la sèrie IV, que té una mitjana de pes de 17,38 g diu que s'adopten pesos «más acordes con el patrón ibérico que será el que se termine imponiendo entre la moneda ibérica».

Per a nosaltres, en la sèrie IV, el pes de les monedes segueix el sistema uncial reduït de la segona meitat del segle II aC, quan Roma no encunya asos, a l'entorn dels 18 g. Sense relació amb el patró de la sèrie I, que és el doble de 8/9, provinent de Sicília i Itàlia. A la sèrie Va-Vb torna a dir que s'adapten «totalmente al patrón ibérico», quan aquesta emissió té una mitjana de pes de 14/15 g.

El capítol VII, sobre l'estimació del volum de les monedes emeses, és on es dona el nombre d'encunys de cada emissió. Per la sèrie I és de 4/8 encunys originals, per la II de 2/8 i per la IV de 3/6. Són emissions curtes, i més important resulta la sèrie IV amb 17/38 encunys, que vista l'abundància de les seves monedes sembla que hauria de tenir més encunys. El coeficient de monedes per encuny és elevat, cosa que significa que hi ha una bona determinació per arribar a saber el nombre original dels encunys. Si comparem aquest volum amb el de les emissions de *Kese*, en el qual les emissions amb nombroses monedes arriben als 32 encunys, comptabilitzant-se en total 236 encunys, veiem a *Obulco* que amb les emissions dels set parells de magistrats només arriben a 17/38.

Ens tornem a quedar sorpresos en veure que la sèrie V, dels magistrats L. Aïmil i M. Iuni, peces molt abundants a les col·leccions, museus, troballes, foren batudes només amb 10/16 encunys. Restem astorats.

En algun dels quadres que presenten les dades d'estimació del nombre original dels encunys trobem que el nombre d'encunys estimats per l'emissió, D, és inferior en poc al nombre d'encunys coneguts, Dk, la qual cosa no és possible, puix que D ha d'ésser igual o major que Dk. Així, entre altres, a la figura 30 per l'anvers de l'as; la figura 32 per l'anvers de l'as i del semis i la figura 35 per l'anvers de l'as, i així en altres.

Recull la informació de les troballes monetàries i dels fons de monedes d'*Obulco* dels museus i col·leccions de procedència coneguda. El material recollit és abundant, només cal dir que ocupa quasi 80 pàgines del llibre. Hi ha una part que no és aprofitable, però la part útil és prou important per treure'n resultats. No es coneix pròpiament cap tresor de monedes d'*Obulco*.

Dóna el mapa amb la distribució de les troballes i els llocs on es reencunya sobre monedes d'*Obulco*.

La circulació monetària es desenvolupa en tres àrees fonamentals: llocs propers a la ciutat; en hàbitats miners, principalment els de la Sierra Morena; i llocs de la costa andalusa.

La circulació de caràcter local de la moneda es manifesta de manera total en el món antic. La seva presència a les mines és un altre testimoni de la seva difusió. Hem d'afegir la hipòtesi de l'autora que *Obulco* comercialitzava també el mineral de Sierra Morena i intervenia en la seva explotació.

El desplaçament de la població cap a la costa explica la presència en ella de les monedes d'*Obulco*; l'autora no creu que això fos l'indici d'unes relacions comercials.

Les reencunyacions sobre monedes d'*Obulco* són tractades extensament, i les més interessants són les que considera l'autora de moneda romanorepublicana sobre moneda d'*Obulco*. Nosaltres creiem que el que succeí fou el contrari, i deixem aquesta qüestió per a l'estudi de la troballa de Torelló d'en Cintes.

La majoria de les reencunyacions són considerades per l'autora com de *Castulo* sobre *Obulco*, encara que en algun cas podria ser al revés, com per exemple la A. 4,8b.

Resumint, l'autora considera que sempre la moneda d'*Obulco* és el suport de la reencunyació, i mai no ha aprofitat altres monedes per a les seves encunyacions.

Les peces híbrides que publica són amb revers de *Castulo*; la majoria de les que comenta no estan il·lustrades i hem d'acceptar les seves afirmacions.

L'híbrida d'*Abra*, del nostre corpus pàgina 354 número 1, és comentada sense reproduir-la. No comenta les híbrides amb el revers de genet, del tipus de *Carisa*, que porten la llegenda OBLCO.

Són poques les contramarques que presenten les monedes d'*Obulco*. No es comenta la publicada per Navascués (Navascués, 1971) que no il·lustrà a la moneda del MAN número 657, sobre la galta d'un as de 10 monedes en lliura, que presenta VR.

Troblem a faltar les monedes anepigràfiques. Solament trobem la de la sèrie IV grup 2, de quadrants que diu que és inèdita, però en dona la nostra referència. També falta el quadrant de la sèrie VI, que il·lustrem a la figura 5. A més hi ha exemplars amb el cap femení indubtablement d'*Obulco* amb revers de genet amb escut. En donem dues mostres a les figures 6 i 7.

Troblem a faltar, dintre de les emissions antigues, monedes que podríem dir d'imitació, a la vista de la seva tosquedat i el mal traçat de la llegenda. És la moneda que oferim a la figura 8, corresponent als magistrats Botilkos i Bekoeki de difícil lectura.

Passarem a fer uns comentaris sobre l'estudi dels encunyats donant alguns exemples concrets. Abans, però, hem de fer un comentari relatiu al nostre mètode en confeccionar el corpus. En ell, nosaltres no estudiàrem les monedes pels seus encunyats, fer-ho amb totes les monedes antigues de la península ibèrica era impossible, caldria un gran equip de treball. Ens limitàrem a establir tipus. Si a un anvers li corresponien diversos tipus de revers, establíem diversos números que diferenciaven els diversos reversos. Fou el sistema que creguérem millor per arribar a una classificació.

Per aquest mètode es donava el cas que en el nostre corpus dues monedes de reversos de tipologia diferent podien tenir el mateix encuny d'anvers. El mètode

seguit per l'autora en estudiar tots els encunys fa que monedes amb el mateix encuny d'anvers però de revers diferent queden en el mateix grup, cosa que fa difícil la classificació.

A les pàgines 333-334 dóna les referències del seu catàleg a les obres de Vives i Untermann, no ho fa al nostre corpus, però sí que ho fa en el capítol III, «Descripción de las series».

Així resulta, per exemple, en la sèrie IV, grup 7, que l'autora dóna com a referència al nostre corpus els números 17 al 25. Nosaltres donem 9 encunys de revers, l'autora dóna vuit, quatre dels quals, el 54, el 55, el 56 i el 59 corresponen a un mateix tipus nostre, donant nosaltres cinc tipus més que són cinc encunys més.

Resumim les dades a continuació perquè es vegi clar:

Corpus 17, URKAILTU/NESELTUKO

Corpus 18, URKAILTU/NESELTUKO, E circular

Corpus 19, URKAILTU/NESELTUKO, aspa, R. 54, 55, 56, 59. Hi ha l'encuny de la moneda 709 en què no es veu la creu

Corpus 20, URKAILTU/NESELTUKO, E circular, aspa

Corpus 21, URKAILTU/NESELTUKO, E circular, cercle

Corpus 22, URKAILTU/NESELTUKO, creixent sobre arada, R. 53. En algunes monedes no es veu el creixent

Corpus 23, URKAILTU/NESELTUKO, espiral ornamental

Corpus 24, URKAILTU/NESELTUKO, E circular, espiral ornamental, R. 57. En lloc d'espiral hi ha aspa en el número 701, 719 i 723.

Corpus 25, NESELTUKO/URKAILTU, creixent sobre arada, R. 52.

De l'encuny R. 58, il·lustrades les monedes 730 i 731, no hi veiem res.

En aquest grup trobem altres anomalies. Les monedes de la 698 a la 701, dues d'elles il·lustrades, la 698 i la 701, però en les quals no sabem veure l'espiral i en el seu lloc hi ha la creu aspada. O sigui, monedes que en el catàleg tenen el mateix encuny de revers i a la il·lustració són ben diferents.

Més endavant tornem a trobar l'encuny R. 57 a les monedes de la 718 a la 725, d'il·lustrades la 718 i la 723, la primera amb l'espiral i la segona amb la creu aspada. Resumint, veiem diferències en l'encuny R. 57 que no haurien d'existir.

Un altre cas que hem observat és de la sèrie IV, grup 6. no cita el nostre corpus 35, que presenta un cercle sobre l'arada, però aquesta particularitat l'assenyala a la moneda 498, de l'encuny R. 41, que va il·lustrada. Però, en canvi, altres monedes amb el mateix encuny de revers, les dels números 463 a 465, a la il·lustració no presenten el cercle i, per tant, no coincideixen els reversos R. 41 de les monedes 463 a 465 i 498 i 499.

Amb tot, sembla que s'han subestimat el nombre d'encunys i això podria explicar en part el nostre comentari sobre el volum de les emissions.

Els nostres comentaris són quelcom desordenats, i això és degut al gran interès per aquesta obra, magistral estudi d'una seca important, amb molts materials i

problemes i, per sobre de tot, moltes dificultats. Passem d'una part del llibre a una altra buscant una determinada informació i, així, anem fent la nostra crítica que volem que sigui constructiva. Encara que insistim en algunes observacions puntuals, per sobre els nostres comentaris hi ha una admiració envers l'autora pel seu esforç i la feina feta.

Creiem obligat fixar un criteri amb relació als retocs dels encunys, puix que pensem que si a un encuny s'afegeix un símbol el resultat és un altre encuny, ja que creiem que en aquest cas l'encuny fou obtingut per l'ús d'un punxó.

Això ho diem per l'afirmació de l'autora quan diu, referint-se a la sèrie Va, que si hagués fet grups depenent dels símbols creixent o creu en aspa, hauria separat peces procedents d'un mateix encuny, als quals, en ésser retocats, s'afegien els símbols.

En voler fer la comparança d'aquestes emissions amb les del nostre corpus números 44 a 58, ens hem vist en un embolic, puix que al mateix encuny s'havia afegit algun símbol, creixent o creu. Resultant aleshores amb afegits diferents un altre encuny i hem renunciat de fer-ho.

Per a la situació cronològica de les emissions d'*Obulco* discuteix l'autora la informació que té a l'abast. És coincident, en línies generals, amb la que nosaltres havíem exposat anteriorment.

Sèrie I, de 218 a 214 aC

Sèrie II, després del 211 aC

Sèrie III, cap a 165 aC

Sèrie IV, 165-110 aC

Sèrie V, 110-90 aC

Sèrie VI, segle I aC

Passa a continuació a la funció de la moneda i diu que el seu naixement es deu relacionar amb la preexistència d'una relativa «complejidad en las operaciones realizadas en el ámbito económico y financiero, a pesar de que tanto en su inicio como en etapas posteriores no consiga despegarse de connotaciones políticas y religiosas».

Situa en un alt nivell la funció de la moneda a *Obulco* amb «la suficiente capacidad organizativa y financiera». Són coses que es poden dir de totes les seques importants.

De la capacitat política i financera passa a tractar-la com a document agrícola. Veu una dependència dels hàbitats agrícoles pel que fa a la moneda, per raó de l'existència de les peces de plom amb tipologia agrària, emeses davant la falta de numerari suficient.

Remarca la semblança de les organitzacions mineres i agràries, amb la de les seques de *Castulo* i *Obulco*.

Discuteix si la mà d'obra era d'esclaus o estava en vigor un règim de servitud comunitària. Sobre aquesta situació s'ha de tenir en compte la incorporació d'O-

bulco a l'economia monetar afirma l'autora que la seva moneda complia una funció dintre de la complexitat de les explotacions mineres.

Hem llegit, estudiat, amb un veritable deler aquest llibre, cosa que no succeeix sempre; presenta molt material i hi han estat estudiats tots els aspectes susceptibles de ser-ho. L'autora ha treballat molt, més del que no sembla, i per a ella van tots els nostres elogis, malgrat els nostres comentaris que poden semblar crítics, però no són altra cosa que un afany d'aprofundir en algunes qüestions difícils.

Les nostres afirmacions no són necessàriament vàlides i s'han de matisar, però són el nostre homenatge a aquesta obra que marcarà per a sempre més una fita en els estudis de la nostra numismàtica antiga.